

Ганна МАРТИНОВА

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОПОЗИЦІЇ /i/ : /i/ У СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Явище ікавізму і збіг давніх звуків [*ы], [*и] в одному звуці [и] є однією з головних специфічних рис української мови як лінгвального феномена, яка виразно виявляється у говірках Середньої Наддніпрянщини. Розрізнення фонем /i/, /i/ у різних позиціях слова вважають однією з характеризуючих ознак середньонаддніпрянського діалекту, однак вивченню звукової реалізації і дистрибуції цих фонем не було приділено належної уваги, оскільки упродовж тривалого часу її було зосереджено на виділенні специфічно діалектних явищ і їх аналізі з урахуванням історичної ретроспективи. Тому дослідження фонологічної опозиції /i/ : /i/ з погляду її реалізації у різних фонетичних умовах, визначення позиції її релевантності і нейтралізації залишається актуальним завданням української діалектної фонології.

Опозиція /i/ : /i/ має диференційну ознаку – високе підняття і високе обнижене підняття. Відношення ідентичності в цій позиції здійснює ідентична риса – передній ряд. Протиставлення /i/ : /i/ характеризується різним ступенем вияву однієї ознаки – підняття, що дозволяє кваліфікувати її як градуальну і виявити проміжні одиниці між двома членами опозиції. З цією метою подаємо докладну характеристику дистрибутивних властивостей протиставлених фонем.

Фонема /i/ реалізується у досліджуваних говірках здебільшого звуком [i], який у наголошеній позиції вважають голосним переднього ряду високого підняття, нелабіалізований, утворюваний при великому фарингальному і незначному ротовому резонаторі. Ненаголошений [i] зберігає тісний зв'язок з наголошеним відповідником. Це також звук переднього ряду, трохи нижчий і більш задній від наголошеного [i], не лабіалізований. Як показали експериментальні дослідження звуків української мови, вияви фонем /i/ незначною мірою залежать від сусідства з різними групами приголосних. Вплив губних, шиплячих і фарингального [ɣ] позначається в тому, що язик помітно відсувається назад. Різною є також артикуляція між твердими і м'якими приголосними: голосний звук [i] своєю природою, зокрема місцем і способом творення, значно ближчий до палаталізованих приголосних, тому після твердих приголосних відбувається незначне відсунення артикуляції [i] назад. Незначне обниження і відсунення назад спинки язика зафіксовано при вимові [i], що

Діалектологія

йде після [р'] [1: 64-65, 78, 79, 103, 109, 121-122]. На основі палатографічного дослідження наголошених і ненаголошених виявів фонем /i/ у двох говірках помітної різниці між ними встановити не вдалося [2: 143]. Не фіксують відмінності у реалізації наголошених і ненаголошених виявів /i/ і дослідники середньонаддніпрянських говірок, хоч і відзначають деякі особливості їх функціонування. В. О. Богородицький охарактеризував наголошений і ненаголошений [i] у говірці с. Сушків Золотоніського р-ну, що нині на Черкащині, як “чистий, м’який і тонкий”, перед яким приголосні вимовляються м’яко [3: 1-2]. О. Дорошкевич помітив, що у говірці с. Хоцьок Переяславського р-ну “скрізь чути звичайне і, яке робить попередні шелестівки звуками середньої твердості”. Тільки афrikати і фрикативні звуки залишаються твердими, а звук [i] наближається у вимові до [и] так, що дослідник вагався, як саме його записати: *мериций, в будяци і в будяці, зубожить, свѣжити, маячить, вночи, в печи, воши, ноци, поночи, ласоці, пахоці*. Після фрикативних тут звук ніби середній між [i] та [и], але більше наближається до [и] [4: 104-105]. А. Д. Очеретний наголошує на незалежності реалізації фонем /i/ від наголосу в уманських говірках. У окремих словах він фіксує перехід [i] – [и]: *гил’ака, гил’це, завируха, помідор, тил’ул’а, гир’чиц’а*, хоч *г’іркий*. Приголосні [д, т, з, с, ц, л, н] перед [i] – *о ніколи не пом’якшуються у наголошеній і ненаголошеній позиції: *ніж, ніч, тік, лій, батіг, кадїб* тощо [5: 57-60]. Дослідник говірок правобережної Черкащини П. С. Лисенко зазначав, що їм характерна різна вимова приголосних перед [i] різного походження: у одних говірках Черкаського р-ну чуємо м’яку вимову приголосних [д, н] незалежно від походження [i], а у говірках сіл Мошни і Байбузи ці звуки пом’якшуються лише перед [i] (– е, є). Вимова [т] відзначається строкатістю: у говірці с. Лозівка він завжди звучить м’яко, а в інших пом’якшення приголосного можливе тільки перед [i] (– е, є), таке розрізнення вимови характерне для говірок Смілянського і Шполянського р-ів [6: 53]. Матеріали нашого дослідження також засвідчують неоднакову вимову приголосних перед [i] різного походження у говірках правобережної Черкащини [7: кк. № 1, 2, 3, 4, 7, 10]. У лубенських говірках західної Полтавщини І. О. Варченко фіксував реалізацію /i/ (– е, є, *о) звуком [i], що пом’якшує попередній приголосний. Однак губні і задньоязикові палаталізуються менше, ніж зубні приголосні [8: 21-41]. Матеріал із говірок східної Полтавщини, описаний В. С. Ващенком, показує на послідовну реалізацію /i/ (– е, є) з м’якшенням попередніх приголосних і різну репрезентацію /i/ (– *о) та неоднакову вимову приголосних перед [i] (– *о) [9: 33-42].

Характеристика вимови звука [i] – *о у науковій літературі суперечлива. Одні дослідники вважають, що обидва звуки [i] ідентичні, зокрема І. Зілінський стверджував, що розрізнення “твердої” і “м’якої” вимови звука [i] (– *о) не має фонетичних підстав, оскільки у цій ситуації

зберігають тверду вимову перед [i] (– *o), тоді як перед [i] (– е, ё) завжди пом'якшуються, що створює умови для функціонування опозиції /i/ : /i/. Функціональна самостійність /i/, яка протистоїть /i/, виявляється передусім тим, що перед [i] залежно від походження тут можливі тверді і м'які приголосні [д, т, з, с, н, л], найчастіше це розрізнення зберігається після [т].

У досліджуваних говірках фонема /i/ послідовно реалізується звуком [i] (–е, ё), пом'якшуючи попередні приголосні: на початку слова після приголосного – м'исто, м'іра, д'ід, д'ірка, хл'іб, л'іто, жи́л'ізо, с'іно, сл'ід, л'іс, д'іти, д'ітки, д'іт'ам, до і́хал(л)и, м'ішок, б'ілок, д'ідок, н'ісок, л'ісо вий, б'ілит', до д'іч(ч)ат, б'ідн'ак, л'іуша; всередині після [р] – хр'ін, р'ідко, р'ішил(л)и, р'іч(ч)ка; всередині після губних – б'ілий, о б'ід, в'іти(ц)р, в'іра, н'ішки, б'ідний, д'в'іс'т'і, йачм'н'; у кінці слів – ми́н'і, то б'і, со б'і, на сто́л'і, на зим'л'і. Зафіксовано лише поодинокі випадки реалізації /i/ у цій позиції звуком [e] з м'якшенням попереднього приголосного – н'ечку (Л), сос'ед, сос'едка (СП)

Вияв /i/ звук [i] (– *o) перцептивно дещо відрізняється від звука [i] (– е, ё), насамперед початковою фазою артикуляції, що сприймається, як призвук [i]: т'ік, с'іп, обн'іжок, можливо, такий, яким його сприйняв у вимові кінцевого [т'] у слові *тут'* В.О. Богородицький. Вважаємо, що цей призвук, очевидно, зумовлений природою твердого приголосного, вимовляючи який ізольовано, чуємо т', д', з', с', навіть намагаючись уникати характерного призвука. Як відомо, для звука [i] властивою є насамперед сполучуваність із м'якими приголосними, що зумовлено його природою, тому, виступаючи у сусідстві з приголосним, який історично був твердим і це відбито у свідомості мовця передовсім у словоформах одного слова (тік, бо току, стіл, бо стола, обніжок, бо нога), звук [i], хоч і зберігає свою артикуляцію, проте перед ним чуємо характерний для твердого приголосного призвук. Твердість зубних приголосних перед [i] (– *o) зберігається у значній частині досліджуваних говірок, причому навіть у мовців середнього і молодшого віку, що мають певний освітній рівень. Це засвідчує утрадиційність такої вимови, зумовлену безперервністю історичного розвитку говірки.

Серед говірок, у яких ще зберігається розрізнення позицій перед [i] (– *o) та [i] (– е, ё), виділяємо дві підгрупи: говірки з майже послідовною реалізацією опозиції твердість/м'якість та говірки, у яких виявляються лише окремі форми з різною репрезентацією приголосних перед [i]. Однак наявність другої групи свідчить про те, що розвиткові сполуки т'і перед виявами /i/ будь-якого походження передувало розрізнення цих позицій. Зокрема, у них виявлено окремі форми зі збереженням розрізнення або паралельне вживання із м'яким приголосним чи без нього перед [i] ([i] (– *o), причому поряд з послідовним використанням сполуки т'і у одних словах, можливе розрізнення т'і : ті у інших: ніс (Мр), стіл, стілець' (ХК, Прц, Уст), стілець' (Прг), але т'ік, н'ід, н'іч, л'ід, л'ій, сх'ід, дв'ір, р'із, н'іж,

инаї, индик, ирже, иржа, и_н'ї, і_н'ї, і_нний, і_нний, игра, икра, искрит', искиц':а, икра/искра, тоді як в інших говірках тут функціонує звук [і], що є наслідком нейтралізації опозиції високе : високе обнижене підняття, яку репрезентують /и/ : /і/, за рахунок високого підняття.

Значне поширення у досліджуваних говірках мають прийменники-префікси *пид*, *пид*, *рози*, *зи*, *оди*, *оби*-, у яких виявом фонемі /і/ виступає [и]: *пид пар*, *пид боком*, *пид голови* (СІ, Тр, Л, Кнт, СП, Гр, Пс, ХК, Плх), *пид ноги*, *пид н'ом*, *пидн'ї майу* (Тш, СП), *пидогр'їши* (Хт), *пид поминки* (Брз), *пид воїну* (З'), *пидйажус'а* (Ст), *пидйде*, *пидпал'їу* (17), *пидв'їсили* (Дм, Кв), *пидносим*, *пидводами*, *пидготовл'ат'* (Дв), *пидгр'їбайе* (Лц), *пидпарши*, *пидходит'*, *пидийшло*, *пидліу* (У), *потиднималис'а* (Вп), *пидпалили* (О), *пидросла* (Сй), *пидходн'ї*, *зиде* (Кнт), *пидбич'овуїе*, *пидчини*, *пидмолодит'* (Трд), *пидйди* (Б), *пидн'ат'* (Чрв), *розидрали* (Брт), *одидрало* (ВХ), *пидготовл'ал'ил'ис'*, *пид боком// п'ід б'їк*, *одидиоу*, *розиднута*, *зидрате*, *пидобиут'*, *дйил'о* (Пш), *обид'л'ал'и*, *зидн'л'ис'*, *зидди* (ХК), *пид годинами*, *пидскажси*, *пидпалит'* (Мсй), *пидй'їшоу*, *розид'раус'а* (Хдл), *обид'валос'а*, *зидход'ац':а* (Дн). У середині слова обниження виявив /і/ виявляється зрідка. Так, у говірках південної Київщини, північної Кіровоградщини фіксуємо обнижені вияви /і/ - звук [и] та архіфонему <и>: *ри'л':а* (1), *ри'л':а* (Чр, Дрз, Мкй, Нс, О, Ол), *рил'а* (Дб, Мх, Сбц), *ри'л':а* (Рж, Птг, Лбч, Кс, Пст, Дбр, Крб, Кст, Пнч, Плій, Бвт). Слово *ри'л':а* фіксував І.О.Варченко у двох північних лубенських говірках, пояснюючи, що звук [и] тут може бути наслідком дестимологізації [8: 34]. Обнижені вияви фонемі /і/ засвідчено також у лексемі *с'їм'їа*, де обниження сягає не тільки звукового поля фонемі /и/, й виявив /е/: *сим'їа//сим'н'а*, *семн'а*, *семн'ї*, *сим'їа*, *сем'її*, *сим'їа*, *на сем'їу*, *попил*, *попел*, *попел*, *погриб*, *погреб*, *погреб*. Поодинокі випадки *ци'луїут'* (Бз), *тйи'ли* (Крд), *притичок* (Кн); *мит'ла* (Кн, Дм, Кв, Дв, Ст, Пш), *мит'ла* (Б, Ш, М', ХК), *мит'ла//м'їт'ла* (Вп), *ми'телка* (Мкй, Мрт, Др, См), *притичок* (Кн (хоч *оп'їчок*), Дв), *гил'це* (Кш), *кужил'* (Плій), *кужил'* (Дбр, Усп), *дирка* (Ан, Мхл, Трш).

Релевантною для нейтралізації опозиції виявилась позиція кінця слова, де у північній частині досліджуваних говірок відбувається нейтралізація опозиції /и/ : /і/ у трьох позиціях: у кінці іменників у формі множини, що закінчуються на шиплячий, іменників жін. р. у формі род. в. одн. типу *соли* та в закінченнях прикметників і займенників у формі множини. У позиції після шиплячого приголосного у множинних формах іменників виявом фонемі /і/ може виступати звук [и], проте така репрезентативна властива небагатьом досліджуваним говіркам: *пр'ажси* (Вп), *грошси* (Л, Чр, Сй, Дв, Ст, Пм), *вошси* (Сй, Ст, Тш, Лц), *д'їжси* (Л, Кнт, Грб, Мд, Грн), *мишси* (Хц), *ушси*, *очи* (Грб, Юш), *очи*, *ушси*, *вошси*, *грошси* (Дрз), *ушси//уш'ї* (Мкй). Рідше руйнування опозиції /и/ : /і/ у цих іменниках помічено у формі родового відмінка: *з ночи* (Ст), *д'їжси*, але *ї'д'їж'ї* (Мд). У цій позиції трапляються також випадки нейтралізації протиставлення /и/ : /і/ після зубних

передньоязикових приголосних: *соли* (Дм, Бс, Пш, Ск, К², Мсй, Тк, Пл, Тв, Фдр, Вс, Вр, Жв, Зл, Прг, Івц, Крб), *сов істи, соли, радості* (Брт), *плоскони* (Дн), *паміати* (Кж), *смерти* (Ст, Скр, Плх), *з осини* (ВХ, Млш), *соли, сов істи, соли, радості* (Брт), *виселости* (Бвт). Майже послідовно відбувається нейтралізація опозиції /и/ : /і/ у позиції кінця слова у прикметниках, займенниках у кількох північних говірках Переяславщини: *таки гарни кисли гурки, миски велики поливіани* (Дм), *с'їл'с'ки, руки золоти, менши брати, гроши добри* (Кв), *р'їдни, ноги пухли* (Ст). Підтвердженням цьому служить матеріал із говірки с. Дівичок Переяслав-Хмельницького р-ну на Київщині, де звук [и] виступає виявом фонемі /і/ у прийменниках-префіксах та у кінці прикметників, займенників у множині: *пидгон'у, розисл'ал'и, зїшл'а, пид рукоїу, пид гол'од, пид городом, пидн'омами, пидготовл'ат', пид:дубники, пидводами, пидносим, ни'ч'їм, ни'чого, таки ради, стари ж'їнки, кал'инові кв'їтки, сами косим, матки рогоз'ани, пл'їл'и сами, вони б'їден'ки, таки мален'ки тар'їлки, , чимал'и таки миски, здорови мак'їтри, коробки таки, но'чоўки таки, л'оўки коробки, вони пахуїчи, сподниц'ї полотн'ани, , ми босен'ки, таки п'їавуїники, жолудки здорови, таки циркоўни криїниц'ї, полотн'ани р'їана, стари л'уди, соснови дрова, чужїїї л'уди* (у пісні трапляється один раз) (Дв). У інших говірках цього району, зокрема тих, що знаходяться західніше, руйнування протиставлення /и/ : /і/ у цих позиціях відбувається рідше: *пидїїде, пидходить, одил'у, пидпал'їїу, пидкиїїу, пидїїазал'а, пид л'їсом, миз'кон'ї, ни'где/н'ї'где, ни'чого/н'ї'чого, ни'кол'и, сами рани, скрин'ї таки низен'к'ї, обоїе жонати, сковороди повни, чирїїїан'ї мак'їтри, сами робиї'и, таки розумни, гриби суїїїни, таки добри, їаки ни'год'аїчи пал'ї'ї* (Пм). Ще рідше нейтралізація позиції /и/ : /і/ за рахунок виявів /і/ у цих позиціях відбувається у лівобережних досліджуваних говірках: *пид рукоїу, улики таки видовбани, д'їдови* (Кн), *ни'їакого, н'їхто/н'ї'хто, пидпал'їл'и, таки смужки, жил'їзни тазки, гол'одни, таки хл'опчики л'оўки, б'їдни д'їўчата, замуїїїни жонки* (О), *поп'їдростал'и, пидїїл'а, у пидводу// п'їдводу, сил'ради, пидн'ал'и, пид воїну, пидкрїхмал'їїу, пидготоул'аї'а, пиднос'ат', пидносїт', пид хл'їб, пид ст'їл, пидбїре, ни пидл'азїї, пид потол'ок, пидїїїл'и, пидкидаїе, пид заступ* (СП). Спорадичні випадки нейтралізації опозиції /и/ : /і/ засвідчено ще у кількох говірках: *одїїїл'а, симн'а, пидожди, попїдростал'и/поп'їдростал'и, мак'їтри здорови* (Л), *б'їдни, двоїе сирот, таки кроват'ки, таки нивїлїчки чоўнїчки* (Вп), *пухли буїи, голодни* (Нв), *сами ткаїи, гурки хароїїи, луч'и, зуби диривіїани, луга їаки* (Грб), *коїиски плетїни, таки/так'ї, л'уди чужї* (Юш), *семїї ви л'їки* (Ск), *сами робиїи, сами ткаїи, бабїїни мїски* (СК, Гї), *ми сами менїї* (Ос), *самї, чужї, л'уди* (Ол), *таки диривіїани жлукта видоубани* (Шп), *братови д'їти* (Дн), *сами робиїи, таки горїки* (Пб), *дїїки ма лєн'ки* (Вс), *осталис' сами* (Кл), *са ми пон'ї майїут'* (Млш, ВК, Блц, Грг). Отже, нейтралізація опозиції /и/ : /і/ за

рахунок репрезентантів /i/ - /i/ : /i/– [i_и, и_и и¹], [и] відбувається переважно у північній смузі досліджуваних говірок, окремі слова (*ин'ї, ин'дик, сим'ї(н')а, соли*) спорадично поширені на всій території. Тому вокалізм окремих говірок північної смуги може мати для певних позицій слова кілька структур у наголошеному і ненаголошеному вокалізмі, де можлива втрата фонемі /i/ з її заміною фонемою /и/ чи архіфонами <i_и>, <i_и>.

На реалізацію /i/ звуком середнім між [и] та [і] у говірках Бориспільського р-ну на Київщині вказував В.М.Брахнов [13: 23]. У типових поліських говорах на місці *i, *и існує голосний переднього ряду високого ледь обниженого підняття [i^и], [и^и], причому перший з них властивий говіркам більш північних районів правобережного Полісся, а другий – більш південним [14: 90-93]. На таку ж реалізацію /i/ у поліських говірках вказує А.М.Залеський, аналізуючи дані Атласу української мови [15: 61-65]. Тому, очевидно, наявність у північних середньонадніпрянських говірках звука [и] та архіфоном <i_и>, <i_и>, які нейтралізують опозицію /и/ : /i/ за рахунок виявів /i/, зумовлена сусідством цих говірок зі східнополіським і правобережнополіським діалектами північного наріччя.

Опозиція /и/ : /i/ може нейтралізуватися також за рахунок репрезентантів фонемі /и/ - [i], <i_и> у різних позиціях слова. Тенденція до звуження ненаголошених виявів фонемі /и/, що сягають звукового поля /i/, характерна для досліджуваних говірок, проте вона виявляється непослідовно. Руйнування опозиції /и/ : /i/ може відбуватися у коренях, афіксах і флексіях слова, однак вона не має характеру системної послідовності і виявляється лише у окремих структурах. Дослідники говірок Середньої Наддніпрянщини відзначали певні тенденції до звуження ненаголошених виявів /и/ до /i/, зумовлені сусідством із зубними, губними, піднебінно-зубними приголосними [4: 104; 8:125-132]. Дослідник уманських говірок (Г.М.- східноподільських) А.Д.Очеретний пояснював характерну для цих говірок тенденцію до звуження виявів /и/ до [i] діянням регресивної асиміляції унаслідок функціонування у наступних складах м'якого приголосного чи звука [i] [5: 67-69]. Подібні спостереження подав О.С.Мельничук, вказуючи на функціонування у говірці с. Писарівки на місці [и] середнього звука між [і] та [и], частіше [i] перед складами з [i] у коренях слів та прикметникових закінченнях [16: 50-51]. На цю тенденцію, загалом характерну південно-західним говорах, вказують інші дослідники [17: 70; 18: 46-47].

У досліджуваних говірках руйнування опозиції /и/ : /i/ відбувається непослідовно, виявляючись тільки у окремих формах, причому частина з них трапляється спорадично майже в усіх говірках Середньої Наддніпрянщини, а інші – локалізовані у певній частині досліджуваного ареалу.

До першої групи відносимо ідентифікацію виявів /и/ з /i/ у лексемі *и'іс'мо*, поширеній у всіх досліджуваних говірках. Менш послідовно, коли

зрідка зберігається репрезентант /и/ звук [и], функціонує /и/ у словах з *ма, к'іс'іл', в'імі(н)а*. Спорадичні вияви нейтралізації опозиції /и/ : /і/ трапляються у позиції після губних, зубних, піднебінно-зубних та задньоязикових: *виб'ірал'и, прост'іл'ал'и, готів'іх, шо н'ібуд'* (О), з *т'іми, у чуж'іх, перш'іх, у т'іх, в'іс'іл'о, зб'ірал'и, виб'ірайт'*, *зб'ірал'и, заб'ірайт'* (Кн), *так'ім, сам'ім, заст'ілас'а, заст'ілали* (Л), *товст'іми, мален'к'іх, так'іх, ц'іх* (Чр), *т'іх, на т'іх, вм'ірат'* (Дв), з *т'іми, приб'ірат'* (Пм), *бригад'іром, так'іх, назб'ірал'и, на одн'іх, вс'ак'іх, ц'іми, наб'ірат', соб'іраймо, добр'іи'іх, виб'іраймо, гол'іми, хрищен'іх, за т'іми, жин'іх* (СП), *виб'ірат', заст'ілайт'* (Гр, Пс, Брз, Дн), *свир'і, зб'ірайе, молод'ім, ч'імс', виб'ірайим, зб'іра* (Чрв, Іск), *так'іх* (З²), *назб'ірайим* (Нз), *кором'ісло, заб'ірал'и, кур'ач'іх, приб'ірат', оц'іх, ч'імі* (Пш), *виб'ірайт'*, *з'іму, зб'ірал'и, позаб'ірал'и* (Ск), *уб'ірат', зб'ірат'* (Брт, Плх), *позаб'ірал'и* (Пл), *йм'ірау, зб'ірайт'* (Крб, Кр), *виб'ірайт'*, *з'іму, зб'ірал'и, у т'іх, та к'ім, сам'ім, заст'ілау, заб'ірал'и* (Бз), *шир'ін'коіу, у виши'т'іх, виши'ім'і, сушиан'іх* (295), *пош'іуку* (Шл, Жт, К¹, Дз, Рп, Грд) тощо. Здебільшого звужені вияви /и/ звук [і] та «и» виступають у сусідстві із губним приголосним, який, очевидно, чинить на вияви /и/ такий же звужуючий вплив, як на ненаголошені репрезентанти /о/, що також не має у досліджуваних говірках певної локалізації і системної послідовності.

Нерегулярно відбувається нейтралізація опозиції /и/ : /і/ унаслідок зближення виявів /и/ з репрезентантами /і/ в окремих іменникових суфіксах – *ик-, -ин-, -ищ-, -ив-*: *вул'ік, вул'іки, куш'ін, куш'інчик, гор'іиче*. Територіальну локалізацію виявляють реалізатори /и/, що нейтралізують опозицію /и/ : /і/ у словоформах *перст'ін', пух'ір, гл'ібоки(и, і) і, ком'ін, пр(р)ад'іво*. Обниження вияву /и/ до звука [і] у лексемі *перст'ін'* властиве для південно-східної частини досліджуваних говірок: *перст'ін'* (Нвч, Трб, СА, Млш, Фдр, Грн, ВК, Прг, Вск, ВА, Крс, Грг, ТБ, Мх). Для інших лексем місцем локалізації є західні і південні говірки досліджуваного регіону: *пух'ір* (ТХ, Ср, Цб, Кж, Тл, Бч, К¹, Кш, І, Срн, Рс, Ор, Ос, Грд), *гл'ібокий* (Птг, РМ, Тл, Кш, Крс, Ор, Рж), *гл'ібок'і, і* (КП), *гл'і, бокий* (Пдв).

Руйнування опозиції /и/ : /і/ може відбуватися також у кінці слів, зокрема у числівнику *чотир'і* та залишкових формах двоїни, що спорадично виявляються у досліджуваних говірках: *дв'і хат'і, дв'і коров'і* (Кн), *дв'і систр'і, сорок дв'і дис'атин'і* (Мрй), *дв'і робот'і* (Л, Кст), *дв'і воін'і* (Ст), *три коз'і* (Пм), *три з'ім'і, три хат'і* (СП), *дв'і вирб'і* (Брз), *дв'і сирот'і* (Дрз), *дв'і коз'і* (Нв), *три систр'і, дв'і пасм'і, дв'і сковород'і* (З¹), *три лав'і, дв'і ланн'і* (Нвч), *дв'і систр'і* (ВХ, З, Трч), *два д'івир'і, дв'і хат'і, три дис'атин'і* (Пт), *дв'і коп'і, дв'і хорм'і* (Ш) тощо.

Отже, нейтралізація опозиції /и/ : /і/ у досліджуваних говірках як унаслідок звуження виявів /и/ і їх зближення з реалізаторами /і/, так і в результаті обниженої реалізації репрезентантів /і/. Унаслідок повної

нейтралізації в окремих говірках зростає функціональне навантаження фонем /i/ чи /и/, однак парадигматичний склад фонем залишається незмінним, оскільки повне чи часткове руйнування цієї фонологічної опозиції охоплює лише окремі форми і не виявляє характеру системної послідовності.

Дрз – Дрозди, Мкй – Макіївка, Кжн – Коженики, Скр - Скребиши Білоцерківського р-ну, См - Семигори, Іс – Ісайки, Мд – Медвин, Пб – Побережка, Шп - Шупики Богуславського р-ну, Л – Леонівка, Сй – Стайки, Грб – Гребені, Юш – Юшки, М² – Мирівка, Чр – Черняхів, Нв - Новосілка Кагарлицького р-ну, Пт – Потік, З – Зеленьки, МБ- Малий Букрин, М¹ - Маслівка Миронівського р-ну, Птг – П’ятигори Тегіївського р-ну, Мхл – Михайлівка Володарського р-ну, Лбч – Любча, Трч – Торчиця Ставищанського р-ну, Ан – Антонів Сквирського р-ну, Дб – Дубівка, Кс – Косяківка, Крд – Кирдани Таращанського р-ну, Нс – Насташка, Ос – Острів, Ол – Ольшаниця, Рж – Ріжки Рокитнянського р-ну, Дв – Дівички, Пм – Помоклі, Кв – Ковалин, Ст – Стовп’яги, Дм – Дем’яниці, Лц – Лецьки, У – Ульянівка, Вп – Виповзки Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.; Жт – Житники, Шл – Шуляки, К¹ – Конела, ТХ – Тихий Хутір, КП – Конельська Попівка, С² - Сорокотяга Жашківського р-ну, Др – Драбівка, Мр – Миропілля Корсунь-Шевченківського р-ну, Мрт – Мартинівка Канівського р-ну, См – Смільчинці, РМ – Рубаний Міст Лисянського р-ну, Ск – Скориківка, Дн - Домантове, Пщ – Піщана, ХК – Хутори Каврайські, Пл – Плиски, Крб - Коробівка Золотоніського р-ну, Кнт – Кантакузівка, ВХ – Великий Хутір, Кн – Кононівна Драбівського р-ну, Вс – Васютинці, Кл – Кліщенці, Жв – Жовнине, Вр – Вереміївка, Кр – Крутьки Чернобаївського р-ну, Бз – Байбузи Черкаського р-ну, Пст – Пастирське, Зл – Залевки Смілянського р-ну, Дз – Дзєндзелівка, Кщ – Кищенці Маньківського р-ну, Крс – Краснопілка, Рп – Лопотуха, Грд – Городниця Уманського р-ну, Цб – Цибулів, Кж – Княжики, Тл – Теклин Монастирищенського р-ну, І – Івангород, Рс – Розсішки, Ор – Орадівка, Ос – Осітна Христинівського р-ну, Трш – Терешки, Вск - Васильків Шполянського р-ну Черкаської обл., О – Олексіївка, СІ – Сліпорід-Іванівка, Брз – Березівка, Мрн – Мар’янівка, Тр – Тарасівка, СП – Слобода-Петрівка, Гр – Грушівка, Пс – Писарщина, Бс – Бєсидовщина Гребінківського р-ну, Хт – Хитці, Трд – Тарандинці, Б – Біївці, Брт – Березогоча, Нз – Назарівка, Нвч – Новачиха, Іск – Іскрівці Лубенського р-ну, Хдл – Худоліївка, СК – Старий Калкаїв, Гй – Гаївка, Тк – Тукали, Тв – Товста, Уст – Устимівка Семенівського р-ну, Пр – Пирого, Прц - Проценти, Грн – Гриньки, Фдр – Федорівка, , ВК – Великі Кринки Глобинського р-ну, Дн – Денисівка, Плх – Плехів, Чрв - Черевки Оржицького р-ну, Мсй – Мусіївка, Млш – Мелюшки, Трб – Трубайці, СА - Староаврамівка Хорольського р-ну, Блц – Білецьківка Кременчуцького р-ну Полтавської обл., ВА – Велика Андрусівка, ТБ – Талова Балка, Грг – Григорівка Світловодського р-ну, Кст – Констянтинівка, Дбр – Дібрівка,

Крб – Коробчине, Пнч – Панчеве Новомиргородського р-ну, Пдл – Підлісне, Мх – Михайлівка, Бвт – Бовтишка Олександрівського р-ну, Плій – Паліївка, Усп – Успенівка Маловисківського р-ну, Бгд – Богданівка, Сбц – Суботці, Івц – Іванківці Знамянського р-ну, Ржв – Ржева, Пдв – Підвисоке Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

1. Сучасна українська літературна мова. Фонетика / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К., 1969.
2. Тоцька Н.І. Палатографічне дослідження в говірках української мови // Праці XI Республіканської діалектологічної наради. – К., 1965. – С. 136-144.
3. Богородицький В.О. Говор с. Сушки Золотоношського уезда Полтавской губернии. – Казань, 1901. (Окремий відбиток).
4. Дорошкевич О. Сторінка для характеристики говірки с. Хоцьок Переяславського повіту на Полтавщині // Філологічний збірник пам'яті К.Михальчука. – К., 1915. – С. 101-121.
5. Залеський А.М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. – К., 1973.
6. Очеретний А.Д. Говірки Уманського р-ну Черкаської обл. Дис. ... канд. філол. наук. – К., 1957.
7. Лисенко П.С. Фонетичні особливості деяких говірок Правобережної середньої Черкащини // Діалектологічний бюлетень. Вип. 9. – К., 1962. – С. 45-54.
8. Мартинова Г.І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини. – Черкаси, 2000.
9. Варченко І.О. Лубенські говірки і діалектна суміжність. – К., 1963.
10. Ziłynski J. Opis fonetyczny języka ukraińskiego. – Krakow, 1932.
11. Курс сучасної української мови / За ред. Л.А. Булаховського. Т. 1. – К., 1951.
12. Назарова Т.В. Розвиток рефлексів *è, *o, *e в українських говорах // Мовознавство. – 1972. – № 1. – С. 13-27.
13. Брахнов В.М. Характерні риси говірок трьох населених пунктів на Бориспільщині // Діалектологічний бюлетень. Вип. 3. – К., 1951. – С. 18-34.
14. Назарова Т.В. Некоторые особенности вокализма украинских правобережно-полесских говоров // Полесье. – М., 1968. – С. 55-69.
15. Залеський А.М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови // Українська літературна мова у взаємодії з територіальними діалектами. – К., 1972. – С. 60-94.
16. Мельничук О.С. Південноподільська говірка с. Писарівки Кодимський р-н Одеська обл. // Діалектологічний бюлетень. Вип. 3. – К., 1951. – С. 44-68.
17. Курило О. Спроба пояснити процес зміни о, е в нових закритих складах у південній групі українських діалектів. – К., 1928.
18. Залеський А.М. Вокалізм південно-західних говорів. – К., 1973.